

Monitoringhandleiding Natuurpunt

Module F10 – Wintertelling vleermuizen

versie 12/03/2009

*Wout Willems, Kris Boers, Bob Vandendriesche,
Wouter Vanreusel & Alex Lefevre*

natuurpunt 
Studie



Module F10 – Wintertelling vleermuizen

Thema:	fauna
Kennis nodig:	basiskennis, specialist
Tijdsinspanning:	heel wat tijd voor nodig
Schaal:	puntlocatie/object
Herhaling:	jaarlijks tot 3-jaarlijks

1 Inleiding

Vleermuizen hebben voor een succesvolle overleving zowel een jachtgebied als een overwinteringsplaats nodig. Overwintering in natuurlijke holtes zoals holle bomen is meestal moeilijk vast te stellen. Maar doordat heel wat vleermuizensoorten overwinteren in kunstmatige structuren zoals bunkers, forten, groeves en ijskelders, kunnen ze in gebieden waar dergelijke structuren voorkomen op een gestandaardiseerde manier opgevolgd worden.

Deze gegevens zijn nuttig om trends in de lokale vleermuizenpopulaties vast te stellen (of bij grotere objecten de algemene populatietrend in de omgeving). Indien tellingen op een systematische manier gebeuren, kunnen ze ook gebruikt worden om vergelijkingen te maken tussen gebieden. Ze worden ook gebruikt om de nationale verspreiding in kaart te brengen, en zelfs om internationale trends vast te stellen. Alle soorten vleermuizen vallen onder de Europese Habitatrichtlijn, en worden daarom ook op Europese schaal opgevolgd

Vervolgmodules en relatie tot andere modules

Voor een volledige inventaris van alle aanwezige vleermuizensoorten in een bepaald gebied, kunnen wintertellingen best gecombineerd worden met [Module F11 - zomerroutes vleermuizen](#). Een zomerroute geeft ook een betere inschatting in welke mate vleermuizen een gebied gebruiken om te fourageren of om zich te verplaatsen.

2 Vraagstelling

De belangrijkste vraagstelling bij de monitoring van vleermuizen is om voor elk overwinteringsobject per telling een goed zicht te krijgen op:

- a. de aanwezige soorten
- b. de aantallen van iedere soort
- c. de relatieve aantallen (verhoudingen tussen de soorten)
- d. de exacte locatie per vleermuis in het object (voor grotere objecten als forten/groeves)
- e. eventueel veranderde omgevingsfactoren

Door het onderzoek op regelmatige momenten te herhalen, en de overwinteringslocaties op een gestandaardiseerde manier te onderzoeken, kunnen:

- locaties vergeleken worden met elkaar
- veranderingen in de soortensamenstelling en aantallen worden vastgesteld zodat hierop tijdig kan gereageerd worden dmv beheer of bescherming
- relaties gezocht worden tussen de toestand van de aanwezige vleermuizenpopulaties en (eventuele veranderingen van) de toestand of het beheer van de locatie en de omgeving
- trends in vleermuizenpopulaties op regionaal, nationaal of internationaal niveau worden vastgesteld

Opgelet: Doordat de meeste soorten een redelijke afstand (kunnen) overbruggen tussen hun zomer- en winterverblijfplaats, zullen cijfers over de aantallen vleermuizen in een overwinteringslocatie vooral iets vertellen over de toestand van dit winterobject en niet zozeer over de toestand of het beheer van het eventueel omliggende natuurgebied.

3 Methode

Het opvolgen van soorten en aantallen vleermuizen in de winter gebeurt door visuele inspectie van de overwinteringslocatie. Hiervoor is in principe enkel een goede zaklamp noodzakelijk, al is een spiegeltje ook handig om in moeilijke holten en spleten te zoeken. Voor plaatsen met een hoog plafond (mergelgroeven) kan een verrekijker met korte scherpstelafstand noodzakelijk zijn. Je laat je best altijd begeleiden door iemand die het overwinteringsobject en de soorten goed kent.

Om te vermijden dat dezelfde plaats door verschillende mensen wordt onderzocht, zorg je dat zowel de beheerder(s) als de vleermuizenwerkgroep op de hoogte zijn van het onderzoek.

Alle potentiële overwinteringslocaties van de regio/het gebied worden aangeduid op kaart en krijgen een unieke code. Noteer ook locaties waar tot op heden geen aanwezigheid van vleermuizen werd vastgesteld. Een overzichtje van de reeds bekende locaties van uit de omgeving kan je opvragen bij Kris Boers, krisboers@yahoo.com.

Er wordt een schema opgesteld van welke locaties in welk jaar onderzocht worden. Ideaal wordt elke locatie ieder jaar opnieuw onderzocht. Maar als dit niet mogelijk is, kan een schema worden opgesteld waarbij iedere locatie minstens 1 maal om de 3 jaar wordt bezocht.

Elke te onderzoeken locatie wordt minimaal 1 en maximaal 2 keer per winter onderzocht. De minimale tijd tussen twee bezoeken is 30 dagen. De beste periode voor het tellen van vleermuizen is van 15/12 tot 01/03. Waarnemingen buiten deze periode kunnen niet goed vergeleken worden. Indien een object jaarlijks rond dezelfde datum geteld wordt (op dezelfde manier) geeft dit de meest vergelijkbare resultaten.

De overwinteringslocatie wordt volledig afgespeurd, en alle bereikbare holtes en kieren worden geïnspecteerd. Van elk individu wordt de soort bepaald voor zover de positie van de vleermuis dit toelaat, en voor zover soorten in winterslaap van elkaar onderscheiden kunnen worden. Dieren die niet of niet zonder verstoring op naam kunnen worden gebracht, worden als 'specimen' genoteerd. Uiteindelijk worden de exemplaren per soort samengeteld.

Voor determinatie ga je best de eerste keren met een ervaren teller mee, gezien kenmerken uit een veldgids in praktijk vaak niet bruikbaar of misleidend zijn. Bovendien zorgt het opzoeken in een veldgids ervoor dat je te lang in de nabijheid van de vleermuizen bent. Een ervaren teller kan je snel, juist en met de minste verstoring leren determineren.

De ongestoorde winterslaap van de vleermuizen gaat steeds voor op de telling!

Bewust of onbewust wekken van de dieren kan tot hun dood leiden.

Neem daarom steeds volgende regels in acht:

- Raak de dieren niet aan
- Belicht de dieren niet langer dan nodig
- Blijf niet langer binnen dan nodig
- Beperk lawaai tijdens het bezoek
- Beperk het aantal onderzoekers, zeker in kleinere objecten (lichaamswarmte zorgt voor snelle temperatuurstijging)
- Vermijd stilstaan onder vleermuizen
- Adem niet uit onder of in de richting van vleermuizen
- Sluit deur onmiddellijk na binnenkomen of buitengaan
- Rook nooit in een overwinteringsobject
- Vermijd warmtebronnen (gaslamp)
- Fotografeer enkel bij twijfel over determinatie

Om analyse mogelijk te maken moeten zowel gegevens over de vleermuizen als gegevens over de overwinteringsobjecten verzameld worden.

Een telling moet in principe steeds volledig en grondig uitgevoerd worden. Indien dit niet mogelijk is, moet dit vermeld worden bij de resultaten.

4 Noteren en invoeren van de gegevens

Bij elke waarneming of telling worden genoteerd:

Locatie : naam en/of nummer (objectcode)

Indien nieuwe locatie: ook gemeente, adres of coördinaten, type kunstwerk (ijskelder, bunker, mergelgroeve, gang, ...), contactgegevens eigenaar, locatienkenmerken (toegang, gevaarlijke plaatsen, ...), schets telplaats, schets omgeving.

Datum

Hoofdteller (naam + tel):

Onderzoeker(s):

Bijzonderheden (wijzigingen aan object/omgeving, doodvondsten, ...):

Indien mogelijk ook temperatuur binnen/buiten en temperatuur voorgaande week

Aantallen per soort

Gegevens (ook nulwaarnemingen!) worden ingevuld in een eenvoudig standaardformulier en doorgestuurd naar je provinciale verantwoordelijke voor wintertellingen:

West-Vlaanderen: Floris Verhaeghe, plattekaas@hotmail.com, Torhoutstraat 124, 8610 Kortemark, 0479/89 01 09

Oost-Vlaanderen: David Galens, david.galens@skynet.be, 09/363 09 99

Antwerpen: Kris Boers, krisboers@yahoo.com, Zeilstraat 3, 2060 Antwerpen, 0474/227428

Limburg: Ghis Palmans, ghis.palmans@dxadsl.be, Volmolenstraat 1, 3910 Neerpelt, 011/64 82 74

Vlaams-Brabant / Brussel:

Herman Van Schepdael (west-Brabant), 0478/66.67.25

Hans Roosen (oost-Brabant), roosenhans@yahoo.com, Abstraat 101, 3090 Overijse, 0486/40.79.97

De provinciale wintertelverantwoordelijken bundelen de gegevens en bezorgen die aan de algemene coördinator Kris Boers. Kan je je provinciale verantwoordelijke niet bereiken, kan je ook rechtstreeks bij hem terecht: krisboers@yahoo.com, Zeilstraat 3, 2060 Antwerpen, 0474/227428.

De wintertelgegevens komen dan rechtstreeks in de database terecht, die gelinkt is aan de locatie van het object. Om dubbele gegevens te vermijden vragen we dan ook om wintertelgegevens NIET nogmaals in te voeren in waarnemingen.be.

Eventuele doodvondsten graag vermelden, maar deze mogen niet voor de telling meegerekend worden.

Waarnemingen van andere taxa (bv. overwinterende dagvlinders, lieveheersbeestje,...) kunnen worden genoteerd in www.waarnemingen.be

5 Resultaten interpreteren

Als je slechts 1 overwinteringsplaats monitort, zijn vooral de vergelijkingen van jaar tot jaar interessant.

Indien er meerdere locaties zijn, kan je meteen een goed overzicht krijgen van de meest interessante overwinteringsplaatsen voor vleermuizen door het aantal waargenomen soorten per locatie op een kaart te zetten, en de aantallen.

Je kan de aantallen waargenomen exemplaren eens in een grafiek zetten, gerangschikt volgens type, grootte of kenmerken van de overwinteringsplaats.

Bij interpretatie van vleermuizengegevens moet je zowel rekening houden met de veranderingen in de overwinteringsobjecten als in de omgeving.

6 Conclusies en verdere verwerking

Doordat de gegevens van overwinteringsplaatsen in heel Vlaanderen op een gestandaardiseerde manier verzameld worden, kunnen vergelijkingen gemaakt worden tussen verschillende locaties. Een analyse van al die gegevens samen, kan informatie opleveren over welke kenmerken van de locatie het succes van de overwintering bepalen (grootte, vorm, type, temperatuur, ...). Verder kan uit de gegevens van heel Vlaanderen per soort een algemene trend afgeleid worden. Dat zijn gegevens die op basis van een klein aantal overwinteringslocaties niet kunnen verzameld worden.

De Dienst Beheer zal de resultaten ook kaderen in het beheerplan en de monitoringrapportage.

Alle informatie wordt toegevoegd aan de databank met verspreidingsgegevens van de vleermuizen, en wordt gebruikt voor het opmaken van Rode Lijsten, verspreidingsatlassen en voor de internationale rapportage. De Vleermuizenwerkgroep gebruikt de gegevens voor een inschatting van de toestand van de Vlaamse populaties, wat kan leiden tot een adequate en meer duurzame bescherming op Vlaams niveau.

7 links en literatuur

Links:

www.natuurpunt.be/vleermuizenwerkgroep: website van de vleermuizenwerkgroep
www.vleermuizeninfo.be: vleermuizen beschermen in de praktijk
www.vleermuizen.be: algemene info over vleermuizen
www.bataction.be: site van het ANB met o.a. het Life-project BatAction
www.vleermuis.net: de site van de Nederlandse vleermuizenwerkgroep
<http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/81A05578-68BA-42F3-B296-57FB4A9534B9/0/2005handleidingvleermuizenpub.pdf>: handleiding voor het monitoren van vleermuizen in de winter (voor Nederlanders)
http://www.antwerpennoord.be/actueel/2008/0914_vleermuizenbunkers_elsenbos.html: Voorbeeldje monitoring van effecten inrichtings- en omgevingsfactoren van bunkers
<http://www.natuurpuntvoorkempen.be/index.php?/Zoogdieren/wintertelling2007-2008.html>: Voorbeeldje van lokale monitoring van afdeling Voorkempen
<http://www.fledermaus-dietz.de/Ver%F6ffentlichungen/publications.html>: Determineersleutel voor vleermuizen downloadbaar. (Identification key to the bats of Europe). Weinig bruikbaar voor wintertellingen. In het Engels
<http://www.chauves-souris.be/>: bevat een zeer goed overzicht van kenmerken voor wintertellingen (Mémo pour la détermination des chauves-souris en hiver). In het Frans.

Literatuur:

Een echte veldgids voor vleermuizen is momenteel niet meer in de boekhandel verkrijgbaar. Moest je in de bibliotheek of elders volgend boekje op de kop kunnen tikken dan is dat zeker een aanrader:

Grimmberger, E. & Schober, W. 1998. *Gids van de vleermuizen van Europa, Azoren en Canarische Eilanden*. Baarn: Tirion Uitgevers BV. ISBN 90-5210-361-5

Aankondigingen en verslag van de wintertellingen verschijnen jaarlijks in Chirocontact, de gratis digitale nieuwsbrief voor wie interesse heeft in vleermuizen in Vlaanderen. Je abonneren kan bij Kris Boeckx (kris.boeckx@pandora.be) .

Meer uitleg over deze module kan je krijgen bij de Vleermuizenwerkgroep www.natuurpunt.be/vleermuizenwerkgroep

8 Bijlagen

Bijlage 1 - Afkortingen in Vlaanderen gebruikt voor de notatie van de soorten

(Let op het verschil tussen grote en kleine letters bij de afkortingen!)

<i>Afk</i>	<i>Nederlandse naam</i>	<i>Wetenschappelijke naam</i>
Md	Watervleermuis	Myotis daubentonii
Mmb	Baard/brandts vleermuis	Myotis mystacinus/brandtii
Mb	Brandts vleermuis	Myotis brandtii
Mm	Baardvleermuis	Myotis mystacinus
Mn	Franjestaart	Myotis nattereri
MD	Meervleermuis	Myotis dasycneme
Me	Ingekorven vleermuis	Myotis emarginatus
MM	Vale vleermuis	Myotis myotis
MB	Bechsteins vleermuis	Myotis bechsteinii
Mspec	Myotis specimen	Myotis specimen
PaA	Gewone of Grijze grootoorvleermuis	Plecotus auritus/austriacus
Pa	Gewone grootoorvleermuis	Plecotus auritus
PA	Grijze grootoorvleermuis	Plecotus austriacus
Ppn	Dwergvleermuis specimen	Pipistrellus specimen
Es	Laatvlieger	Eptesicus serotinus
Bb	Mopsvleermuis	Barbastella barbastellus
Cspec	Vleermuis specimen	Chiroptera specimen